

*Ковальчук О. П.,
старший викладач кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. У статті висвітлено і проаналізовано погляди відомих вітчизняних та зарубіжних лінгвістів щодо проблеми вживання активних лексичних одиниць у французькій мові, а також розглянуто особливості застосування активної лексики в українській мові. Значна увага фокусується на семантиці іноземних слів та її значенні в процесі викладання французької мови. На основі узагальнення досліджень розкрито основні способи семантизації іноземних слів, якими повинен керуватись учитель в процесі навчання вживанню активної лексики французької мови.

Ключові слова: лексичні одиниці, семантика, вживання, навчання, французька та українська мови.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Важливість вивчення іноземної мови в загальноосвітніх закладах є однозначною і незаперечною. На цьому етапі розвитку державотворчих процесів в Україні, яка перебуває на шляху інтеграції в Європу, вивченню іноземних мов приділяється особливо велика увага. В сучасних умовах освіта не може перебувати на низькому рівні. Навчальні програми удосконалюються, зростають вимоги як щодо учнів, студентів, так і щодо вчителів та викладачів. Саме тому методика викладання іноземної мови, зокрема французької, не може стояти осторонь цього процесу, але потребує коректив. Досягнення відповідного рівня володіння студентами всіма аспектами мови, а особливо вміння та навички вживання лексичних одиниць іноземної мови потребують продуманої організації навчання вживанню активної лексики з метою опанування нею студентами на комунікативно достатньому рівні, що і зумовлює актуальність вищевказаного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Ця роблема розглядалася багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими-методистами, зокрема над нею працювали М.О. Бурлаков, Б.В. Беляєв, Л.С. Андрєєвська-Левенстерн, П.О. Бех, Г.А. Гринюк, Н.Н. Карпенко та інші, які достатньо досконало висвітлюють питання співвідношення лексичних одиниць французької та української мов, але перш за все відсутнє порівняння застосування цих одиниць у двох мовах.

Проблематика статті полягає у співвідношенні лексики французької та української мов і його значенні для навчання іноземної мови. Лексика – це найбільш інформативний аспект мови. Її одиниці є дуже індивідуальними. Це означає, що в галузі лексики немає загальних правил, як у граматиці. Для учнів, які вивчають іноземну мову, найбільше труднощів викликає саме засвоєння семантики іноземних слів. Це пов'язано з багатозначністю і незбіганням окремих значень лексичних одиниць іноземної та рідної мов. У практичних посібниках, підручницях

для шкіл та вищих навчальних закладів, відсутні методичні поради щодо використання активних лексичних одиниць у двох мовах. Тому постає питання про розробку практичних рекомендацій, які були б окремо сформульовані для середньої школи і вищих навчальних закладів щодо цієї проблеми.

Формулювання мети статті. Метою статті є вивчення досвіду порівняльного лексичного аналізу, що дасть можливість виявити типові семантичні співвідношення між словами французької та української мов. Звідси випливають основні завдання: 1) класифікація лексичних одиниць іноземної мови залежно від їх семантичного співвідношення зі словами рідної мови; 2) визначення способів семантизації іноземної лексики відповідно до цієї класифікації лексичних одиниць; 3) виявлення позитивних та негативних якостей системи подачі та закріплення активних лексичних одиниць під час навчання іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поширеною є думка, що відповідні слова іноземної та рідної мов виражають одні і ті ж поняття. Різниця між такими словами існує ніби лише в різній кількості понять, що ними виражаються, і в різному лексичному поєднанні. Відповідно до цієї точки зору в процесі вивчення лексики учням потрібно повідомляти поняття, висловлені іноземними словами (для цього можна використовувати переклад, бо поняття іноземної та материнської мов ідентичні) та їх лексичне поєднання, оскільки воно не збігається з лексичним поєднанням відповідних слів рідної мови. Але відмінність мовних реалізацій слів рідної та іноземної мов свідчить про нееквівалентність їх значень [1, с. 68].

Те, як ми використовуємо слово в мовленнєвому потоці, безпосередньо залежить від його семантики. Семантична нееквівалентність слів виражається найчастіше в різниці лексичного поєднання. Тому в процесі навчання необхідно створювати правильні уявлення про семантичний зміст іноземних слів, уявлення, які відсутні у свідомості учнів. Формувати нові знання можна на основі наочного навчання, поєднуючи введення нових лексичних одиниць з наочними предметами і діями, які позначаються цим словом, або ж на основі словесних описів, якщо за словами стоять реальні образи предметів [2, с. 17].

Проте реальним матеріалом для створення специфічних уявлень, виражених словами іноземної мови, слід вважати мовленнєвий досвід на рідній мові (маючи на увазі лексичні значення слів). Для раціонального використання мовного досвіду учнів потрібне точне врахування спільних та відмінних рис щодо значення відповідних слів іноземної та рідної мов. Таке врахування потрібне, адже розкриваючи значення іноземного слова, ми опираємось на існуючі в свідомості учнів реальності – значення слів рідної мови. Формуючи уявлення, виражені іноземним словом, ми використовуємо той семантичний зміст

рідного слова, який притаманний і іноземному, нейтралізуємо ті його семантичні риси, яких немає в іноземному слові, і вводимо ті, які йому притаманні [3, с. 5].

Досвід порівняльного лексичного аналізу свідчить про можливість виявлення типових семантичних відношень між словами французької та української мов. Виходячи з положення, що семантика іноземного слова розкривається з допомогою лексичної семантики рідної мови, порівняльний семантичний аналіз повинен проводитися так, щоб його результати відображали особливості використання рідної мови як засобу семантизації іноземного слова.

Слово як основна одиниця мови фіксує у своєму значенні складний інформативний комплекс, який відображає різні ознаки цих об'єктів (предметно-логічне значення слова), відношення до нових членів колективу, що спілкується (конотативне значення слова) та семантичні зв'язки слова з іншими одиницями словникового складу мови, його місце в семантичному полі [4, с. 53]. Інформація, яка складає семантику слова, неоднорідна і в ній можуть виокремлюватися якісно різні компоненти. Взятий сам собою будь-який з таких компонентів може бути відтворений засобами іншої мови, та нерідко одночасна передача в перекладі всієї інформації, закладеної в слові, виявляється неможливою, тому що збереження у перекладі деяких частин семантики слова може бути досягнуте лише за рахунок втрати інших її частин.

Певна втрата інформації відчувається у кожному з трьох основних аспектів семантики слова: предметно-логічному (денотативному), конотативному та внутрішньо лінгвістичному. Нерідко виявляється, що в значеннях еквівалентних слів іноземної та материнської мов є різне число елементарних смислів (сем), оскільки в них відображені відмінні ознаки певного класу об'єктів. Наприклад, французькі слова *"tuer"*, *"assassiner"*, *"massacrer"* еквівалентні українському «вбити», але *"tuer"* означає «припинити існування» як живих, так і неживих об'єктів (*"la gelée a tué les pommiers"*), *"assassiner"* припускає заплановане заздалегідь навмисне зрадливе вбивство офіційної особи, *"massacre"* – навмисне насильницьке криваве маніакальне вбивство. Окремі значення слів, які зіставляються у двох мовах, далеко не завжди еквівалентні на рівні понять (згідно з точкою зору методистів щодо цієї проблеми, поняття, виражені словами, є ідентичні в обох мовах) [5, с. 129]. Так, пряме значення французького дієслова *"verser"* не має точного словникового і понятійного еквіваленту в українській. *"Verser"* – не просто «лити» («наливати», «вливати»), але й виконувати цю дію, переливаючи рідину через край посудини. Подібного поняття у мовній свідомості носіїв української мови немає. Іншим прикладом можуть служити дієслова французької мови *"poser"* і *"mettre"*. Їх значення зовсім не збігаються з поняттями, вираженими українськими перекладами «ставити» і «класти», а різниця між ними не відображає межуючої ознаки останніх: вертикального чи горизонтального положення предмета в результаті здійсненої дії. Основна диференціальна ознака цих французьких дієслів не може бути зрозуміла для учнів без спеціального пояснення, позаяк ця ознака відсутня в їх мовній свідомості.

З точки зору українського учня ці дієслова часто означають ідентичні дії, і навпаки, різні за характером дії можуть передаватися і дієсловом *"poser"*, і дієсловом *"mettre"*.

Робота над іноземним словом визначається особливостями відношення цього слова і його корелята в материнській мові

учнів. Тому важливо встановити семантичну відповідність слова, що семантизується, і слова рідної мови, близького йому за значенням.

Порівняльне вивчення лексики французької та української мов свідчить, що в цих мовах є слова, наділені однаковим концептуальним змістом. Наприклад, *"la lune"* – місяць, *"lundi"* – понеділок. Семантика цих слів стає зрозумілою на лексемному рівні (рівень зіставлення слів двох мов для знаходження у них спільних семантичних одиниць). Подібні слова є повними семантичними еквівалентами. Існують слова, які різняться кількістю значень («понять»). Нерідко у них збігаються лише окремі значення: *"un arbre"* – «*дерево-рослина*», але не «*дерево-матеріал*». Окремі аналогічні значення цих слів повністю еквівалентні.

Наступну групу складають слова, окремі значення яких можна співвіднести зі значеннями цих слів материнської мови, використовуючи компонентний аналіз (визначення спільних та відмінних семантичних ознак значення). Такі слова-значення можуть бути рівними за умови додавання до них однієї чи двох семантичних ознак, притаманних відповідному слову в материнській мові або відкидання ознак, які в ньому відсутні. Наприклад, французьке слово *"bêcher"* може дорівнювати українському «*копати*» за допомогою введення у його значення додаткової семантичної ознаки, яка уточнює характер дії: «*копати, не заглиблюючись, перекопувати землю*». Значна кількість іноземних слів може бути співвіднесена зі значеннями слів материнської мови лише на рівні вживання слова, тобто на рівні виражених ним смислів, яких воно набуває у конкретних висловлюваннях, реченнях. Прикладами таких семантичних відношень можуть служити дієслова *"poser"*, *"mettre"* – *ставити, класти*, іменники *"le bois"*, *"la forêt"* – *ліс* та інші.

Беручи до уваги семантичні співвідношення іноземних слів з відповідними словами рідної мови, лексику розподіляють таким чином [6, с. 43]: 1) слова, співвідносні з їх еквівалентами в українській мові на лексемному, словниковому рівнях. Значення таких іноземних слів або повністю збігаються зі значеннями відповідних слів рідної мови, або вважаються такими, що збігаються. До цієї групи варто віднести такі іноземні слова, окремі значення яких є еквівалентами моно-семантичних слів рідної мови. Так, французький іменник *"un parterre"* означає «*партер*». Те ж слово означає і «*квітник*». Ці значення можуть бути засвоєні як окремі слова-значення; 2) слова-значення, які збігаються з окремими значеннями багатозначних слів рідної мови, наприклад: *"un arbre"* – «*дерево-рослина*»; *"un rosier"* – «*троянда-кущ*». 3) слова, значення яких збігаються зі значеннями слів материнської мови на компонентному рівні. Таким значенням притаманний ряд спільних семантичних ознак, і відрізняються вони однією чи двома семами: *"verser"* – «*лити, переливати вміст через край посудини*»; *"un fleuve"* – «*ріка, що впадає в море*». 4) слова, значення яких збігаються з відповідними значеннями слів материнської мови на смислового рівні. У подібних випадках не збігаються основні семантичні ознаки зіставлених значень. Крім того, у мовній свідомості учнів немає еквівалентів семантичних ознак, притаманних таким іноземним словам. Тому слова материнської мови, які часто приймаються за їх еквіваленти, в дійсності є ними лише в окремих висловлюваннях, сенс яких визначається мовною ситуацією. Наприклад: *"Poser vos stylos"* – «*Покладіть ваші ручки!*» (*Писати більше не будемо*), але *"Mettez les stylos dans*

vos serviettes” – «Покладіть ручки в портфель!» (Нехай ручки лежать у портфелі).

Відповідно до вищевказаної методичної класифікації лексичних одиниць необхідно обрати способи їх семантизації. Способи семантизації іноземної лексики, як відомо, поділяються на дві основні групи: 1) неперекладні (наочність, контекст, словотвірний аналіз, використання синонімів, антонімів, дефініція іноземною мовою); 2) перекладні (однослівний переклад, тлумачення).

Однак обидві групи мають свої позитивні та негативні сторони, про які потрібно пам'ятати в навчальному процесі. Недолік неперекладних способів розкриття значення полягає у тому, що вони не завжди забезпечують точність розуміння іноземного слова. З точки зору багатьох методистів основний спосіб неперекладної семантизації – наочність – не є в повному розумінні неперекладним. Тому проти його використання висловився Б.В. Беляєв: «Так как учащиеся давно уже привыкли к мышлению с помощью понятий, выражаемых словами родного языка, то наглядность может привести к ассоциированию с иноязычным словом совсем не того понятия, которое им в действительности выражается» [7, с. 138].

Далеко не завжди забезпечує правильне розуміння іноземного слова й інший поширений спосіб неперекладної семантизації – контекст. Найчастіше контекст також приводить до приховано-перекладного розуміння, яке можна допустити лише в разі еквівалентності слів іноземної та материнської мов. Здогад щодо семантики іноземного слова буде здійснюватися на основі його перекладу на рідну мову. В кращому випадку слово можна зрозуміти у його вузькому контекстуальному смислі. В загальному основний недолік способів неперекладної семантизації полягає в тому, що вони ведуть до неточного розуміння іноземного слова в тих випадках, коли його значення не має повного відповідника в материнській мові учнів.

Водночас треба зазначити дві їх позитивні сторони: 1) вони розвивають мовний здогад, практику, посилюють асоціативні зв'язки; 2) створюють опори для запам'ятовування. Та точніше розуміння іноземного слова забезпечується таким засобом як тлумачення лексичного значення. Залежно від мови, на якій тлумачиться значення іноземного слова, методисти вважають цей засіб або неперекладним, або відносять до перекладних. Б.В. Беляєв протиставляє його і перекладу, і здогадці. Він вважає, що цей засіб є найбільш ефективним при семантизації слів іноземної мови, значення яких не має еквівалента в рідній мові учнів [7, с. 45].

Залежно від приналежності іноземних слів до названих вище різних типологічних груп рекомендують використовувати способи розкриття значень наступним чином. До першої типологічної групи належать такі іноземні слова, значення яких збігаються зі значеннями відповідних слів рідної мови. Сюди належать окремі значення багатозначних слів, еквівалентних моно-семантичним словам материнської мови. В обох випадках семантика рідного слова може бути повністю перенесена на семантизуюче іноземне слово і адекватним способом семантизації буде служити однослівний переклад: “*la lune*” – «місяць», “*le parterre*” – «квітник». Замість такого перекладу можна використовувати і неперекладні засоби семантизації: наочність, ілюстрація, контекст. При їхньому використанні відбувається «внутрішній» прихований переклад. Однак вели-

кої безпеки він собою не становить, якщо значення слів іноземної та материнської мов цілком збігаються. Головне при використанні неперекладних засобів семантизації – досягти правильного розуміння іноземної лексичної одиниці. Для перевірки її розуміння можна використати «відкритий» переклад. Друга типологічна група складається зі слів однозначних чи багатозначних, семантизуючому значенню яких відповідає окреме значення багатозначного слова рідної мови. Адекватним засобом семантизації для цієї типологічної групи служить переклад-пояснення, тобто переклад, який супроводжується вказівкою на те, в якому саме значенні багатозначне слово материнської мови виступає еквівалентом іноземного слова: “*une rose*” – «троянда-квітка», але не «троянда-кущ»; “*une sale d'études*” – «аудиторія-приміщення», але не «люди, присутні в ній» і так далі.

Переклад-пояснення може супроводжуватися наочною демонстрацією предметів. Тут показ предметів (груші-дерева, груші-пліда), які в рідній мові називаються одним і тим же словом, надає поясненню більшої конкретності і сприяє кращому його запам'ятовуванню. До третьої типологічної групи належать слова, значення яких уподібнюються значенню слів рідної мови на семному рівні. Для їх семантизації доводиться використовувати засоби, різноманітні за своєю формою. Основне їх завдання – створення уявлень, відсутніх у мовній свідомості учнів. У цьому полягає їх суттєва відмінність від перекладу-пояснення, яке вказує з якими із уявлень, наявних у свідомості учнів, повинно бути пов'язане іноземне слово. Для слів з конкретним значенням і порівняно вузькою сферою вживання використовується багатослівне тлумачення. Зміст багатослівного тлумачення відображає відмінність в компонентному складі слів рідної та іноземної мов. Наприклад: “*un fleuve*” – «ріка, яка впадає в море» (на відміну від “*une rivière*” – «ріка, яка впадає в іншу ріку»), “*bêcher*” – «копати землю, перекопувати, не заглиблюючись» (на відміну від “*creuser*” – «викопувати заглиблення в землі»). Четверта типологічна група складається зі слів, які співвідносяться в межах семантизуючого значення з відповідними словами рідної мови на смисловому рівні. В таких випадках іноземне слово частіше за все перекладається різними словами рідної мови. Це являє собою значні труднощі при створенні його семантичного образу. Основою оволодіння семантикою слів цієї групи є засвоєння їх ситуативних значень. Послідовне засвоєння ситуативних вживань слова веде до створення його адекватного семантичного образу [2, с. 30].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у вищевказаному науковому напрямку. У цих випадках на основі багатослівного тлумачення вдається створити загальне уявлення про предмет. Щодо слів абстрактних, то зрозуміти і засвоїти їх значення на основі загального дедуктивного визначення досить важко. Тому говорячи про їх семантизацію, слід виходити з того, що реальним денотативом слова є ситуація (її частина, елемент). Ось чому ефективніше буде розкривати значення слів за допомогою опису ситуації чи ситуацій, в яких будуть виділені постійні семантичні ознаки цього слова.

Таким чином, аналіз свідчить про те, що простий переклад іноземних слів на рідну мову або навіть словосполучень чи речень без аналітичних пояснень, які необхідні через розбіжності їх значень, не може вважатися адекватним способом семантизації іншомовного слова. У свідомості учнів

переклад залишить механічні зв'язки, які не будуть співпадати з їх мисленням або з реальністю. Отже, можна зробити висновок, що необхідно докласти зусиль педагогам, лінгвістам і методистам, щоб розробити методичні поради та рекомендації для навчання правильного вживання активної лексики. У зв'язку з актуальністю та важливістю усного мовлення у школі необхідно провести ряд змін у програмі навчання іноземної мови і звернути значну увагу на семантизацію лексичних одиниць іноземної мови як у школі, так і у вищих навчальних закладах.

Література:

1. Гринюк Г.А., Середа Н.А., Спіцин Є.С. З досвіду білінгвального навчання іноземних мов в країнах Європи. Іноземні мови. 1998. № 1. С. 66–70.
2. Бурлаков М.О. Обучение активному владению иноязычной лексикой в вузе. Л., 1988. 172 с.
3. Бех П.О., Биркуч Л.В. Концепція викладання іноземних мов в Україні. Іноземні мови. 1996. № 2. С. 3–8.
4. Карпенко Н.Н. Когнитивное, семантическое и символическое в содержании понятия и их роль в обучении языкам. Іноземні мови. 1997. № 6. С. 53–54.
5. Андреевская-Левенстерн Л.С. Методика преподавания французского языка в средней школе. М.: Просвещение, 1983. 222 с.
6. Бурлаков М.О. Методика обучения лексике иностранного языка. К.: Вища школа, 1997. 93 с.
7. Беляев Б.В. Психологические основы усвоения лексики иностранного языка. М.: Просвещение, 1964. 136 с.

Ковальчук О. П. Функциональные особенности лексических единиц во французском и украинском языках

Аннотация. В статье проанализированы взгляды известных отечественных и зарубежных лингвистов, касающиеся проблемы употребления активных лексических единиц во французском языке, а также рассмотрены главные особенности употребления активной лексики в украинском языке. Значительное внимание акцентируется на семантике иностранных слов и её значении в процессе преподавания французского языка. Во время обобщения исследований раскрыто основные способы семантизации иностранных слов, которыми должен руководствоваться учитель в процессе обучения употребления активной лексики французского языка.

Ключевые слова: лексические единицы, семантика, употребление, обучение, французский и украинский языки.

Kovalchuk O. Functional peculiarities of lexical units in French and Ukrainian

Summary. The article highlights and analyzes well-known domestic and foreign linguists' views on the problem of the usage of active lexical units in French and Ukrainian. Much attention is devoted to the semantics of foreign words and its significance in the teaching of the French language. By virtue of generalizing the existing research findings, the key methods of semanticizing foreign words, which educators should apply in the process of teaching the usage of active French vocabulary, are revealed.

Key words: lexical units, semantics, usage, teaching, French language, Ukrainian language.